

УДК [911.2:796.5](292:452)

ПРОБЛЕМИ “БІЛОГО СЛОНА” В РЕКРЕАЦІЙНОМУ ТУРИЗМІ УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ

А. Пилипюк, Н. Цвид

*Волинський національний університет імені Лесі Українки,
вул. Потапова, 29, м. Луцьк, Україна*

Розглядаються проблеми високогірної астрономо-метеорологічної обсерваторії під назвою “Білий слон” – потенційного об’єкта туризму та рекреації в Українських Карпатах. Розроблено пропозиції та шляхи відновлення споруди, а також можливі напрями її подальшого застосування.

Ключові слова: туризм, рекреація, обсерваторія, метеорологічна станція, Черногора, Піп Іван, Українські Карпати.

“Білий Слон” – польська астрономо-метеорологічна обсерваторія на горі Піп Іван Чорногірський, найвисокогірніша зі споруд в Україні, у яких жили і працювали люди. Побудована в стилі конструктивізму споруда, що має вигляд фортеці, використовувалась за призначенням у 1938-1941 рр. і на сьогодні втратила свої функції. Приміщення є пам’яткою архітектури України перебуває в напівзруйнованому стані, з розбитим дахом, і без вікон. Все обладнання та вимірювальні прилади були вивезені спочатку на збереження в Польщу, потім до Будапештської обсерваторії, і врешті-решт – у Відень. Про непотрібний об’єкт усі забули.

І хоча питання відновлення цієї споруди час від часу постає на локальному рівні, щоразу його всіляко намагаються оминати, пояснюючи це браком фінансових інвестицій. Вчені б’ють на сполох, адже без підтримки держави цей цінний архітектурний та історичний об’єкт під впливом фізичних природних чинників руйнується швидше, ніж під час другої світової війни. До відновлення обсерваторії закликали О. Адаменко, Д. Ватаманюк, В. Кобилюк та ін., проте жодних управлінських рішень ухвалено не було.

Метою публікації є запропонувати можливі напрями відбудови цього об’єкта, обґрунтувати доцільність функціонування обсерваторії сьогодні.

Для досягнення мети необхідно виконати такі завдання:

- з’ясувати причини та мету зведення такої будівлі, її використання у минулому;
- висвітлити ступінь важливості відновлення об’єкта з метою пошуку фінансування і спонсорської підтримки для його реставрації;
- запропонувати сучасні варіанти функціонування обсерваторії за двома напрямками: туристсько-рекреаційним та науково-дослідним.

“Білий Слон” знаходиться у Верховинському районі Івано-Франківської області на вершині Чорної Гори (2028 м над р. м.). Географічні координати 48° 2' 49.9" північної широти та 24° 37' 45.5" східної довготи. Влітку 1936 року за проектом архітекторів Марчевського та Погоського було розпочато роботи по зведення будівлі. Засно-

вником обсерваторії вважають генерала Бербецького, а виконавцем робіт – капітана Антоневича, наглядачем за будівництвом був призначений Адам Мейснер. Урочисте відкриття обсерваторії відбулось 29 липня 1938 року [3; 4].

Завдяки особливостям рельєфу та конфігурації вершини гори будівля зі східної сторони мала два поверхи, а з західної – п'ять. У плані споруда має форму латинської літери L. У літній період вона нагадує неприступну фортецю, а в зимовий період, під сніговим покривом – слона, що сидить, звідки й походить назва. Загальна площа будівлі 554 м², об'єм – 4796 м³, всередині було 43 кімнати, серед них – конференц-зал, помешкання керівника обсерваторії, інші житлові приміщення, їдальня, кабінети, зал для метеоінструментів тощо. У підвалі містились акумуляторна та котельня, оскільки, обсерваторія мала власну локальну електростанцію. Середня товщина стін від 1,5 до 1,0 м залежно від висоти, двосхилий дах був покритий мідними листами. За твердженнями старожилів, вода до будівлі подавалась водогоном з допомогою двох потужних електропомп із заходу. Офіційна назва “Обсерваторія астрономо-метеорологічна імені маршала Йосифа Пілсудського Ліги протиповітряної оборони Польщі” [3].

Географічне положення “Білого слона” дуже вигідне, великий радіус кругозору, уможлиблює не лише наукові спостереження, а й і контроль за великою прикордонною зоною. Всього за 10 км звідси знаходиться гора Стіг (1650 м), на вершині якої свого часу сходились кордони трьох держав: Польщі, Чехо-Словаччини та Румунії. Отже, обсерваторія знаходилась на перетині торгових шляхів трьох держав. Район віддалений від потужних промислових центрів – головних забруднювачів навколишнього середовища, що дає змогу вивчати місцеві екосистеми, явища і процеси у природному стані.

Астроном Хмелевський, який працював у «Білому слоні», стверджує, що обсерваторія на Чорній Горі вважалася другою за значущістю в Європі (після французької в Піренеях) і шостою у світі і була добре обладнана технічно, зокрема астрографом, виготовленим за спецзамовленням англійською фірмою «Sir Howard Crubb, Parsons and Co» [5]. За допомогою цього апарата регулярно велися фотографічні спостереження за зірками, кометами, великими і малими планетами. За два роки роботи (1938-1939) працівники обсерваторії одержали велику кількість матеріалів, на основі яких готували наукові публікації [5]. Перше обсерваційне фотографування новим апаратом виконав 1937 року Мацей Беліцький. Йому вдалося отримати чотири фотографії планетоїда Інтерамня. Кількома місяцями пізніше було зроблено дві фотографії комети Юрофф-Ахмаров-Гассель. Отримані результати спостережень публікувалися у журналі Варшавської обсерваторії у 1938–1939 рр.

Навесні 1939 року до роботи в обсерваторії приступив доктор Володимир Зон. Він фотографував зірки Чумацького Шляху, які на чорно-білих фотознімках різнилися інтенсивністю свічення.

У квітні 1939 року до обсерваторії прибув магістр Стефан Щирбак (за дорученням професора Камінського). Він здійснив близько 70 візуальних оцінок яскравості змінних зірок, виконав серію малюнків з обертання Марса, визначив шість позицій комети Брукса. Близько 20 годин учений витратив на пошук нових комет за допомогою 80-міліметрового телескопа. Стефан Щирбак загинув в обсерваторії під час воєнних дій [2; 3; 4]. На жаль рівень тогочасної науки не дав можливості оцінити

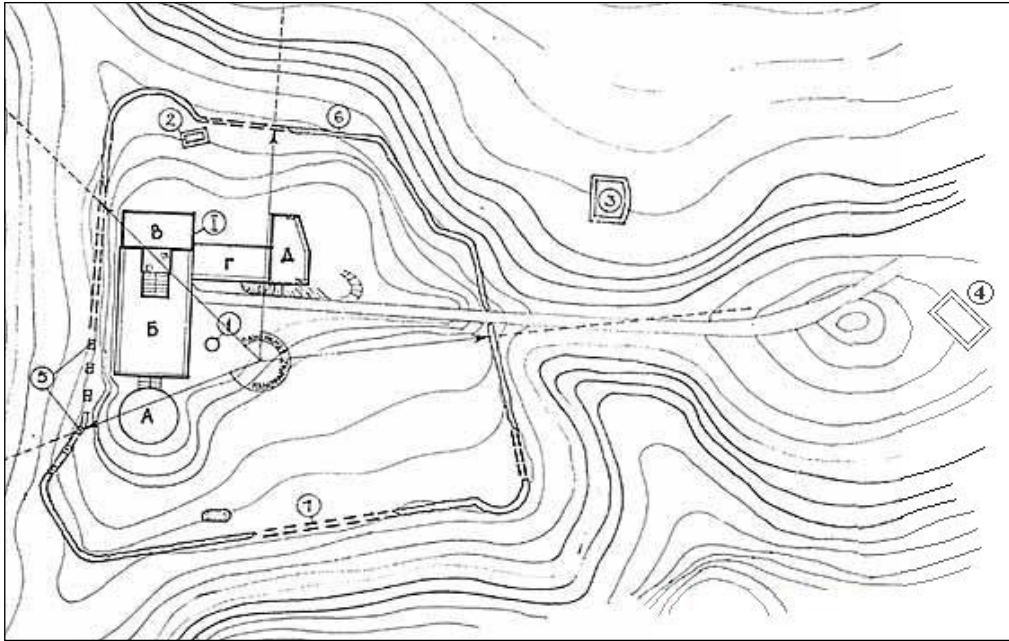

Рис. 1. План обсерваторії на горі Піп Іван у Карпатах [9]:

- 1. – криниця;
- 2. – вигрібна яма;
- 3. – водозбірний басейн;
- 4. – руїни фабрики ефірних олій;
- 5-7 – огорожа (та її залишки);
- І – обсерваторія;
- А – кругла вежа (ротонда);
- Б – основний корпус;
- В – триярусна вежа;
- Г, Д – господарський корпус.

вагомість здійснених працівниками обсерваторії досліджень. Архіви обсерваторії, як і недопрацьовані матеріали доктора Зона, Стефана Щирбака та інших науковців, які тут працювали, не збереглися, – вони зникли у пожежах під час Варшавського повстання 1944 року.

У вересні 1939 року обсерваторія перейшла до рук СРСР. Відтак тут було організовано першу в Радянському Союзі високогірну геофізичну обсерваторію і метеорологічну станцію, створено метеогрупу, механічну майстерню, медичну амбулаторію. Сюди було завезені і встановлені прилади для вимірювання стану нижніх шарів атмосфери: флюгер, опадоміри, барометри, термометри, – інше важливе обладнання. Метеорологічна група проводила щогодинні спостереження, результати яких регулярно подавались метеотелеграфами в бюро прогнозів українського управління гідрометеослужби. Окрім цього, до Києва та інших міст надсилалися «штормові» телеграми. Одним із тогочасних методів дослідження було випускання радіозонду та кулі-пілота, що давали змогу отримувати відомості про вітровий режим в Карпатах [7].

Із початком війни сюди прийшли угорські війська. У 1941-1944 роках на вершині був обладнаний прикордонний пункт спостереження, а після того, як угорці залишили будівлю, вона більше не охоронялася.

У 1944 році у Києві було засновано Головну астрономічну обсерваторію АН України. Отож, постало питання про доцільність планування і створення на Чорній Горі її філії, але втілити плани у життя через військовий стан у країні знову не судилось.

Зі шпальт польської преси того часу лунали звинувачення Української академії наук у злочині проти української науки, адже своєю бездіяльністю вона допустила знищення гірської наукової станції, в яку Польща шість-сім років тому вклала величезні кошти [3].

На цьому діяльність обсерваторії завершилася. Споруда-фортеця залишилася стояти на Чорногірському хребті забутою та покинутою. Ніхто не наважувався відновити приміщення і використовувати його для будь-яких потреб. І лише у 1992 році, Івано-Франківська філія Інституту „Укрзахід-проектреставрація” розпочала науково-дослідні роботи з метою створення проекту ремонту й реставрації обсерваторії. Замовником проекту виступила громадська організація „Українська духовна республіка”. Проте через брак фінансів проект довелося зупинити.

Подібні роботи було відновлено в 1994 році, тоді замовником виступило Івано-Франківське обласне управління архітектури і містобудування. Було проведено детальні конструкторсько-інженерні дослідження обсерваторії, підготовлено кошторис реставрації. Проте архітектурно-реставраційних завдання та конкретні функції будівлі так і не були визначені [5; 6].

У жовтні 1996 р. в м. Яремче відбулася науково-практична нарада представників різних установ України і Польщі з питань відбудови та відновлення діяльності метеоролого-астрономічної обсерваторії на г. Піп-Іван. Протокол намірів наради було надіслано до урядів України і Польщі. На початку жовтня 2002 голова Івано-Франківської обласної держадміністрації Михайло Вишиванюк надіслав Президенту України Л. Кучмі листа з проханням підтримати ідею відбудови і відновлення обсерваторії, на що дістав згоду. Проте жодних заходів з по реконструкції не було вжито, всі задуми і плани залишилися виключно на папері [5; 6].

Незважаючи на півстолітній період руйнації суворими умовами високогір'я, фундамент, головні стіни, вежа та багато інших конструкцій перебувають у задовільному стані й очікують реконструкції. Шляхів відновлення колишньої обсерваторії є кілька. Щоб отримати максимальну користь від використання об'єкта та зацікавити інвесторів, треба вибрати оптимальний. Так, одним із варіантів використання споруди є організація туризму та рекреації у цьому регіоні. Будівля обсерваторії ідеально підходить для облаштування тут туристичної бази цілорічного функціонування. Також тут є умови для створення гірськолижного курорту, адже сніговий покрив тут, як ніде інде, тримається до 7-8 місяців. У літній сезон можна організувати пішохідний туризм. Доцільно також створити туристський притулок, який є просто необхідним: з кожних трьох днів на Чорногорі два дощові та штормові. У Негоду мандрівники, щоб уникнути нещасного випадку, переохолодження чи дезорієнтації, могли б зупинитись на нічліг у притулку, де їм запропонують

чисту та суху постіль, тепло і, головне, безпеку.

Навіть у напівзруйнованому стані обсерваторія слугує затишним притулком від місцевих ураганів та вітрів для туристів-екстремалів, які приїжджають сюди з різних куточків України (Івано-Франківськ, Київ, Рівне, Львів, Луцьк та ін.) збираються тут для того, щоб зустріти Новий рік.

Водночас не слід забувати, що Чорна Гора – це частина Карпатського біосферного заповідника Чорногірського масиву, і попри те, що територія є надзвичайно перспективна для використання з рекреаційною метою, організація туристської діяльності тут суперечить законам України. Під впливом туристів-рекреантів місцеві ландшафти із великою кількістю рідкісних і занесених до Червоної книги рослин, зазнаватимуть постійного антропогенного навантаження і трансформації, що може призвести до їх зникнення. Це зайвий раз свідчить про необхідність ведення мудрих заходів щодо природозбереження за антропогенного втручання.

Ще одним потенційним напрямом використання споруди є лікувально-оздоровчий. Чорна Гора (Піп Іван) має для цього надзвичайно сприятливі кліматичні умови (можливість проведення кліматотерапії: аеро- та геліотерапія), є різноманіття фітотресурсів, високому рівні фітонцидності довколишніх смерекових лісів, а порівняно незначна віддаленість від цілющих природних джерел мінеральної води Буркута створює можливість для організації бальнеологічного лікування. Свого часу на Буркутських джерелах лікувалася Леся Українка, сюди приїздив Іван Франко та багато інших відомих людей. Медики зможуть досліджувати тут вплив високогірних умов Карпат на організм людини. Учені стверджують, що деякі види захворювань успішно лікуються саме в умовах високогір'я.

Доцільним вважається також відновлення колишніх функцій будівлі, а саме її використання для астрономічно-метеорологічних досліджень. Обсерваторія й надалі може повноцінно використовуватися за своїм початковим призначенням. Діяльність найвисокогірнішої в Україні обсерваторії, а також сніго-лавинної станції Пожижевська та високогірного екологічного стаціонару, розташованих на однойменній горі, поклали б початок точним дослідженням мікрокліматичних особливостей Карпат на прикладі Чорногори. Оперативні прогнози стосовно метеоумов високогір'я допомогли б місцевому населенню та туристам уникнути можливих катастрофічних наслідків (паводку, грози, граду, лавини тощо). Споруду можна передати у власність університетам, які використовуватимуть її для організації екологічних і біологічних досліджень. Або можна є відкрити біостационар чи ще одне природоохоронне відділення Карпатського національного природного парку, які б вивчали та досліджували екосистеми високогір'я, виявляли та, в міру можливостей, упереджували б екологічно значущі проблеми, наприклад: надмірне рекреаційне навантаження. А у літній період обсерваторія могла б використовуватися як база для навчальної практики студентів географічних, біологічних, екологічних, геологічних та інших природничих спеціальностей.

Доцільно розглянути варіант із створенням на місці колишньої обсерваторії біосферного резервату на базі чинних природоохоронних установ – Карпатського біосферного заповідника і Карпатського національного природного парку. Доречними тут були б і наукові ботанічні дослідження, а також створення на Чорній Горі філіалу

Рис. 2. Фотографія “Білого слона” на г. Піп Іван Чорногірський хребет [9]

інституту лікарських рослин, адже навколо росте декілька сотень видів рідкісних і чимало занесених до Червоної книги рослин; а ще – найвисокогірніше дерево в Україні. Останній варіант є найбільш обґрунтованим і відповідає вимогам заповідних територій, не передбачає негативних наслідків впливу на природу, а навпаки – сприяє організації систематичного моніторингу її стану.

Отож, “Білий слон” – найвисокогірніша споруда в Україні, заслуговує реставрації та готовий до виконання різних функцій – як туристсько-рекреаційних, так і наукових. Проте найдоцільнішим буде комбінування і створення багатофункціонального науково-дослідного туристичного комплексу із обмеженим потоком туристів. Потенційні можливості споруди дають змогу організувати та створити такий комплекс. Відтак, цінний історичний та архітектурний об’єкт “Білий слон” зможе реалізувати свій шанс на життя і порятунок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Ватаманюк Д.* Замок на Піп Івані: можливість використання всього Чорногірського масиву / Д. Ватаманюк, І. Зеленчук // Галичина. – 1999 14 квіт. – С. 7.
2. *Городенко Ю.* Чарівний край Черемоша й Прута / Ю. Городенко // Косів: Благовіст, 1999. – 143 с.
3. *Дмитрів І.* Сумує на Чорногорі „Білий слон” / І. Дмитрів // Вечірній Івано-Франківськ. – 2006 23 лист. – С. 16.
4. *Кобилюк В.* Хто врятує Білого слона / В. Кобилюк // Карпати. Туризм. Відпочинок. – 2005, №3 (5). – С. 50-56.
5. Перспективи відновлення астрономо-метеорологічної обсерваторії на горі Піп Іван // Матеріали науково-практичної наради. – Яремче, 2002.
6. Протокол намірів науково-практичної наради „Метеоролого-астрономічна обсервато-

рія на горі Піп Іван” – Яремче, 1996.

7. *Соколовський З.* Унікальна високогірна обсерваторія на горі Піп Іван /З. Соколовський // Пам’ятки України: Науковий вісник: – 2004. №1. – С. 3-15.
8. *Стефурак Н.* Білий слон на Чорній горі чекає свого господаря / Н. Стефурак // Галичина. – 2001. – 14 серп. – С. 7.
9. *Midowicz W.* O Białym Sloniu na Czarnohorze // *Plaj.* – 1988. – №2. – 112 s.

*Стаття: надійшла до редколегії 25.05.2012
прийнята до друку 06.06.2012*

THE PROBLEMS OF “THE WHITE ELEPHANT” (BILYI SLON) IN THE RECREATIONAL TOURISM UKRAINIAN CARPATHIANS

A. Pylypiuk, N. Tsvyd

*Volynsky National University Named Lesi Ukrainian,
Lutsk, Ukraine*

The article is devoted to the alpine astronomic meteorological observatory named “The White Elephant” (Bilyi Slon) which is a potential tourist object of the Ukrainian Carpathians. Some proposals and the ways of restoration of the building, as well as possible directions of its existence are developed.

Key words: tourism, recreation, observatory, meteorological station, Chornohora (Blackmountain), Pip Ivan, the Ukrainian Carpathians.

ПРОБЛЕМЫ «БЕЛОГО СЛОНА» В РЕКРЕАЦИОННЫЙ ТУРИЗМ УКРАИНСКИХ КАРПАТ

А. Пилипюк, Н. Цвид

*Волынский национальный университет имени Леси Украинская,
г. Луцк, Украина*

В статье рассматриваются проблемы высокогорной астрономо-метеорологической обсерватории под названием «Белый Слон» - потенциального объекта туризма и рекреации в Украинских Карпатах. Разработаны предложения и пути восстановления сооружения, а также возможные направления дальнейшего ее применения.

Ключевые слова: туризм, рекреация, обсерватория, метеорологическая станция, Черногора, Поп Иван, Украинские Карпаты.